

فهرست اجمالی مطالب

پیشگفتار.....	۱۵
مقدمه: تبیین تابعیت و طرح بحث.....	۱۷
سخن آغازین: سیر تحول قوانین مربوط به تابعیت.....	۲۳
فصل اول: سرگذشت تابعیت فرزندان مادران ایرانی.....	۲۷
گفتار نخست: دوره پیش از سال ۱۳۸۵.....	۲۷
گفتار دوم: دوره پس از سال ۱۳۸۵.....	۶۴
فصل دوم: تبیین دیدگاه‌ها و بررسی دلایل آن‌ها.....	۱۲۱
گفتار نخست: تبیین و نقد دیدگاه اول و دلایل آن.....	۱۲۵
(بیگانه‌عادی بودن فرزندان بدون حق کسب تابعیت).....	۱۲۵
گفتار دوم: تبیین و نقد دیدگاه دوم و دلایل آن.....	۱۳۴
(بیگانه ممتاز بودن فرزندان با داشتن حق کسب تابعیت تحصیلی ایران).....	۱۳۴
گفتار سوم، تبیین و نقد دیدگاه سوم و دلایل آن.....	۱۴۴
(ایرانی بودن و برخورداری از تابعیت اصلی ایران بدون نیاز به ماده‌واحد).....	۱۴۴
گفتار چهارم: نقدهای مشترک دلایل هر سه دیدگاه.....	۱۴۸
سخن فرجامین: پیشنهاد اصلاحی و دلایل اثبات‌کننده آن.....	۱۵۵
جمع‌بندی و نتیجه‌نهایی.....	۱۶۹
ضمیمه: مقاله «تابعیت و جنسیت».....	۱۷۱
منابع.....	۱۸۹

فهرست تفصیلی مطالب

سخن پژوهشگاه.....	۱۳
پیشگفتار.....	۱۵
مقدمه: تبیین تابعیت و طرح بحث.....	۱۷
الف) تبیین تابعیت.....	۱۷
۱. زمینه پیدایش تابعیت.....	۱۷
۲. تعریف تابعیت و انواع آن.....	۱۸
۳. ماهیت و حقیقت تابعیت.....	۱۹
ب) طرح بحث.....	۲۰
سخن آغازین: سیر تحول قوانین مربوط به تابعیت.....	۲۳
مبحث اول: پیش از جمهوری اسلامی.....	۲۳
مبحث دوم: در جمهوری اسلامی.....	۲۴
فصل اول: سرگذشت تابعیت فرزندان مادران ایرانی.....	۲۷
گفتار نخست: دوره پیش از سال ۱۳۸۵.....	۲۷
مبحث اول: مرحله حکومت قانون نامه تابعیت (از ۱۳۲۴ق = ۱۱۸۸ش تا ۱۳۵۳ق = ۱۳۱۳ش).....	۲۷
مبحث دوم: مرحله حکومت قانون مدنی (از ۱۳۱۳ تا ۱۳۸۵).....	۲۹
بند یک؛ قانون مدنی و بررسی و نقد آن.....	۲۹
الف) متن و مفاد قانون مدنی.....	۲۹
ب) بررسی و نقد قانون مدنی.....	۳۰
بند دو: سرگذشت عینی و اجتماعی.....	۳۲
بند سه: رویه یا دیدگاه‌های قضایی و رسمی پیش از تصویب ماده واحد ۱۳۸۵.....	۴۹
الف) فرزند متولد در ایران از مادر ایرانی متولد در ایران.....	۵۰
ب) فرزند متولد در ایران از مادر ایرانی متولد در خارج از کشور.....	۵۱
بند چهار: دکترین و دیدگاه‌های نظری و انتقادی درباره قانون مدنی.....	۵۴
الف) دسته نخست، موردی که مسلماً فرزند مادر ایرانی، ایرانی محسوب نمی‌شود.....	۵۵
ب) دسته دوم، مورد یا مواردی که به هر دلیل، فرزند مادرایرانی، مسلماً ایرانی محسوب می‌شود.....	۵۵
ج) دسته سوم، مورد یا مواردی که حکم آن به‌طور کلی روشن نیست.....	۵۹

فهرست مطالب □ ۷

گفتار دوم: دوره پس از سال ۱۳۸۵	۶۴
مقدمه: زمینه و ضرورت پیدایش ماده‌واحد‌ها	۶۴
مبحث اول: دوره حکومت ماده‌واحد مصوّب سال ۱۳۸۵ (۱۳۹۸-۱۳۸۵)	۶۶
بند یک: متن و مفاد ماده‌واحد	۶۶
الف) متن ماده‌واحد	۶۶
ب) مفاد ماده‌واحد	۶۶
بند دو: نقد و بررسی ماده‌واحد	۷۰
۱) دشوارتر شدن شرایط کسب تابعیت برای فرزندان موضوع متن ماده‌واحد	۷۱
۲) تبعیض میان متولدان پیش و پس از تصویب ماده واحد از جهت دارا بودن شرایط کسب تابعیت	۷۱
۳) ابهام در مفهوم سوءپیشینه امنیتی و قابلیت برداشت ناصواب و سلیقه ای از آن	۷۱
۴) ابهام درباره شرط سکونت	۷۲
۵) محدود و ناکافی بودن بازه زمانی یک‌ساله برای استیفای حق کسب تابعیت ایرانی	۷۲
۶) عمومیت نداشتن شرط رد تابعیت	۷۳
۷) لزوم جایگزینی عبارت مردان غیرایرانی به‌جای مردان خارجی	۷۳
۸) ابهام تابعیت ایرانی فرزندان متولد از ازدواج غیررسمی	۷۳
۹) تعارض درونی ماده‌واحد درباره تابعیت ایرانی فرزندان متولد در بازه زمانی یک‌ساله پس از تصویب ماده‌واحد	۷۴
۱۰) نادرستی و ناکافی بودن سیاست تنبیهی و پیشگیرانه ماده‌واحد	۷۴
بند سه: اقدامات قانونی اصلاحی بی‌فراجم	۷۶
۱) سال ۱۳۹۰	۷۶
۲) سال ۱۳۹۱	۷۷
۳) سال ۱۳۹۴	۷۸
۴) سال ۱۳۹۵/الف	۷۹
۵) سال ۱۳۹۵/ب	۷۹
۶) سال ۱۳۹۷؛ پیشنهاد مرکز پژوهش‌های مجلس	۸۰
مبحث دوم: مرحله حکومت ماده‌واحد مصوّب مهر ۱۳۹۸	۸۱
بند یک: مقدمه و پیشینه ماده‌واحد	۸۱
بند دو: متن ماده‌واحد	۸۳
بند سه: مفاد ماده‌واحد	۸۴
۱. ماهیت تابعیت	۸۴

۲. راه‌های کسب تابعیت ۸۴
۳. شرایط و تشریفات کسب تابعیت (نداشتن مشکل امنیتی، شرعی بودن ازدواج و رسیدن به هجده سال تمام شمسی) ۸۵
۴. آثار شخصی و خانوادگی ۸۶
- بند چهارم: مقایسه متن و مفاد دو ماده واحده و ترجیحات ماده واحده مصوب سال ۱۳۹۸ ..... ۸۶
۱. تغییر و اصلاح عبارت «مردان خارجی» به «مردان غیرایرانی» ۸۷
  ۲. روشنایی و تصریح بیشتر متن در خصوص افراد مشمول ماده واحده ۸۷
  ۳. رهایی نسبی فرزند از بلا تکلیفی پیش از هجده سالگی ۸۷
  ۴. عدم محدودیت زمانی تحصیل تابعیت ۸۸
  ۵. منتفی شدن شرط رد تابعیت خارجی ۸۸
  ۶. تعدیل و تقلیل دو شرط اخلاقی به یک شرط سیاسی ۸۸
  ۷. معین بودن مقامات اجرایی ۸۹
  ۸. عدم اشتراط سکونت در ایران ۸۹
  ۹. عدم اشتراط صدور پروانه اقامت ۸۹
  ۱۰. تبیین چگونگی ازدواج ۹۰
  ۱۱. تصریح به وضعیت افراد فاقد تابعیت ۹۰
- بند پنجم: انتقادهای مشترک دو ماده واحده ۹۰
- الف) انتقادهای وارد و بی پاسخ ۹۱
- ۱) نگاه مشکله محور غیر حقوقی به جای نگاه مسئله محور حقوقی ۹۱
  - ۲) تعمیم نادرست مشکل خاص و موقت و وضع قانون عام و ثابت به جای تصمیم قانونی خاص ۹۱
  - ۳) تعارض انگیزه و انگیخته و شیوه نادرست راه حل ۹۲
  - ۴) بیگانه پنداری و در نتیجه، تولدی ندانستن تابعیت ۹۳
  - ۵) اطلاق ماده واحده‌ها و عدم تصریح به وضعیت تابعیت مادر هنگام تولد فرزند ۹۴
  - ۶) اطلاق ماده واحده و عدم تصریح به وضعیت تابعیت مادر هنگام درخواست تابعیت ایرانی برای فرزند ۹۵
  - ۷) محرومیت فرزند از مواهب تابعیت اصلی ایران ۹۶
  - ۸) نوعی ناسازگاری با دیگر متون قانونی مربوط ۹۶
  - ۹) تبعیض منفی ناروا و غیر منطقی به زیان فرزندان مادران ایرانی ۹۹
  - ۱۰) نابجا بودن شرط عدم مشکل امنیتی در ماده واحده مصوب سال ۱۳۹۸ ..... ۱۰۰
  - ۱۱) شبهه نگاه جنسیتی به تابعیت ۱۰۱
- ب) انتقادهای نوارد و با پاسخ ۱۰۲

فهرست مطالب □ ۹

- ۱۲) عدم توجه به ماهیت سیاسی تابعیت و شخصی کردن اعطای تابعیت ۱۰۲
- ۱۳) اطلاق ماده واحده‌ها و عدم توجه به وضعیت متفاوت تابعیت زنان ایرانی
پس از ازدواج با مرد خارجی ۱۰۳
- ۱۴) اطلاق ماده واحده‌ها و عدم توجه به تفاوت با تابعیت یا بی‌تابعیت بودن پدر ۱۰۴
- ۱۵) اطلاق ماده واحده‌ها و عدم توجه به با تابعیت یا بی‌تابعیت بودن فرزند ۱۰۵
- ۱۶) تعارض ماده واحده‌ها با اصل وحدت در تابعیت زن و مرد ۱۰۷
- ۱۷) زمینه‌سازی پیدایش تعارض قوانین ۱۰۸
- ۱۸) نادرستی عطف به ماسبق شدن ماده واحده‌ها ۱۰۹
- ۱۹) دگرگونی ترکیب جمعیتی کشور ۱۰۹
- ۲۰) تعارض ماده واحده با الزامات قانونی و قانون تابعیت کشورهای خارجی
مربوطه ۱۱۰
- ۲۱) عدم تبیین ضوابط صدور پروانه اقامت برای پدر غیر ایرانی و بار مالی
مترتب بر آن ۱۱۱
- ۲۲) عدم توجه به آثار حقوقی - بین‌المللی ماده واحده ۱۱۲
- ۲۳) تجویز اعطای تابعیت به فرزندان اتباع خارجی ۱۱۳
- بند شش: نقد و بررسی اختصاصی ماده واحده ۱۱۳
- الف) انتقادهای وارد و بی‌پاسخ ۱۱۴
- ۱) عدم رفع کلی مشکل تابعیت فرزند پیش از هجده سالگی ۱۱۴
- ۲) وابستگی تابعیت به درخواست مادر ۱۱۴
- ۳) عدم پیش‌بینی راه خروج از تابعیت تحمیلی ناخواسته ۱۱۴
- ۴) ابهام شرط «شرعی» بودن ازدواج و نادرستی شرط دانستن آن ۱۱۵
- ۵) سکوت و ابهام در تبصره ۱ ..... ۱۱۷
- ۶) بی‌ارتباطی تبصره ۲ با موضوع ماده واحده ۱۱۷
- ب) انتقادهای ناوارد و با پاسخ ۱۱۸
- ۷) نادرستی اطلاق ماده واحده و حذف قید زادگاه و اقامتگاه ایرانی ۱۱۸
- ۸) مغایرت ماده واحده با مقررات مربوط به ازدواج و لزوم ثبت آن ۱۱۸
۹. عدم تصریح به لزوم احراز وضعیت فقدان سوء پیشینه ۱۱۹
۱۰. نادرستی تصمیم قضایی درباره یک امر سیاسی ۱۲۰
- فصل دوم: تبیین دیدگاه‌ها و بررسی دلایل آن‌ها ۱۲۱**
- مقدمه: شمارش و دسته‌بندی دیدگاه‌های قابل طرح یا مطرح شده ۱۲۱
- الف) دیدگاه‌های قابل طرح ۱۲۱
- ۱) بیگانگی با مشروطیت و محرومیت بیشتری نسبت به سایر بیگانگان ۱۲۱

- ۲) بیگانه‌ای با محرومیت‌های کمتری از سایر بیگانگان ۱۲۲
- ۳) بیگانه‌ای با داشتن حق کسب تابعیت و در صورت کسب تابعیت، همچون
سایر اتباع اکتسابی ۱۲۲
- ۴) بیگانه‌ای با داشتن حق کسب تابعیت و در صورت کسب تابعیت، برخوردارتر
از سایر اتباع اکتسابی ۱۲۲
- ۵) تبعه‌ای برخوردار از تابعیت تولدی تعلیقی به‌طورمشروط ۱۲۳
- ۶) تبعه‌ای برخوردار از تابعیت تولدی تعلیقی به‌طورمطلق، همراه با برخی
محرومیت‌ها ۱۲۳
- ۷) تبعه‌ای برخوردار از تابعیت تولدی تعلیقی به‌طورمطلق مانند سایر اتباع
تولدی و تعلیقی ۱۲۳
- ۸) تبعه‌ای برخوردار از تابعیت تولدی منجز به‌طورمشروط ۱۲۳
- ۹) تبعه‌ای برخوردار از تابعیت تولدی منجز به‌طورمطلق ۱۲۳
- ب) دیدگاه‌های مطرح‌شده ۱۲۴
- گفتار نخست: تبیین و نقد دیدگاه اول و دلایل آن (بیگانه‌عادی بودن فرزندان بدون
حق کسب تابعیت) ۱۲۵
- ۱) پاسخ منفی به انتظار نابجای فرزندان والدین خارجی مقیم ایران برای دارا
شدن تابعیت ایرانی ۱۲۵
- ۲) بار مالی و امنیتی و نیز افزایش تعهدات دولت و افزایش بی‌رویه جمعیت در
صورت اعطای تابعیت ایرانی به این فرزندان ۱۲۶
- ۳) اغراض سیاسی و مذهبی پشت‌پرده این ازدواج‌ها ۱۲۶
- ۴) عدم‌ملاحظه پیامدهای منفی برای زن ایرانی و عدم‌حمایت از زنان و مادران
ایرانی ۱۲۷
- ۵) افزایش کودک‌همسری ۱۲۸
- ۶) لزوم پرهیز از پیامد تشدید مهاجرت ۱۲۸
- ۷) فقدان کارشناسی لازم، ابهام کمی و کیفی درباره جامعه آماری هدف و
نادرستی ادعای بی‌تابعتی بزرگ ۱۲۹
- ۸) فقدان ساختارهای لازم ۱۳۰
- ۹) نادرستی مقایسه ایران و فرانسه ۱۳۰
- ۱۰) عدم‌توجه به پیشینه وضعیت فرزندان و نیز پیامدهای اعطای تابعیت یا
ایرانی دانستن آن‌ها ۱۳۱
- ۱۱) تورّم و انباشت قانون ۱۳۱
- ۱۲) گسترش تابعیت مضاعف ۱۳۲
- ۱۳) خطرهای امنیتی در جغرافیای سیاسی و اجتماعی ۱۳۲

۱۳۳	..... پیدایش تعارض قوانین
۱۳۳	..... مخالفت با قاعده نفی سیل
۱۳۴	..... گفتار دوم: تبیین و نقد دیدگاه دوم و دلایل آن (بیگانه ممتاز بودن فرزندان با داشتن حق کسب تابعیت تحصیلی ایران)
۱۳۶	..... (۱) زیاد نبودن تعداد مضمولان ماده واحده‌ها
۱۳۷	..... (۲) لزوم پرهیز از عقاب بلا بیان به دلیل قاعده قبح عقاب بلا بیان
۱۳۷	..... (۳) نگاه میناگروانه و قیاس نظام تابعیت ایران با نظام تابعیت فرانسه
۱۳۸	..... (۴) توجه به مشکل بی‌هویت‌ها و حل مشکل آنان
۱۳۹	..... (۵) رفع بی‌تابعیتی و مشکلات ناشی از آن
۱۴۱	..... (۶) نگاه فمینیستی و لزوم رفع تبعیض جنسیتی در تابعیت
۱۴۳	..... (۷) پر شدن خلأ قانونی
۱۴۳	..... (۸) تحقق حقوق شهروندی و حفظ کرامت فرزندان
۱۴۴	..... (۹) رفع تهدید امنیتی
۱۴۴	..... گفتار سوم، تبیین و نقد دیدگاه سوم و دلایل آن (ایرانی بودن و برخورداری از تابعیت اصلی ایران بدون نیاز به ماده واحده)
۱۴۵	..... الف) دلایل مشترک
۱۴۵	..... ب) دلایل خاص
۱۴۵	..... (۱) حل مشکل پیش از هجده سالگی فرزندان
۱۴۶	..... (۲) کفایت نسب مادری برای ایرانی دانستن فرزندان مادران ایرانی
۱۴۷	..... (۳) دلیل قانونی
۱۴۸	..... گفتار چهارم: نقدهای مشترک دلایل هر سه دیدگاه
۱۴۸	..... (۱) عدم تعیین و حتی ترجیح روشن و کامل هریک از دیدگاه‌ها
۱۴۸	..... (۲) عدم قدرت اثبات‌کنندگی دلایل هریک از دیدگاه‌ها
۱۴۸	..... (۳) نسبی، شناور و جدلی‌الطرفین بودن برخی از ادله طرفین
۱۵۰	..... (۴) نگاه مشکله‌محور غیرحقوقی به جای نگاه مسئله‌محور حقوقی
۱۵۵	..... سخن فرجامین: پیشنهاد اصلاحی و دلایل اثبات‌کننده آن
۱۵۵	..... مبحث اول: طرح و تبیین متن پیشنهادی و مفاد آن
۱۵۶	..... یک - متن پیشنهادی
۱۵۷	..... دو - تبیین مفاد متن پیشنهادی
۱۵۷	..... بند یک: روشن بودن مفهوم تبعه ایران
۱۵۷	..... بند دو: روشن بودن کفایت رابطه نسبی با پدر یا مادر ایرانی
۱۵۸	..... بند سه: مطلق و منجز بودن تابعیت تولدی

- بند چهار: مشروطیت بر خورنداری از همه مواهب تابعیت تولدی ایران ۱۵۹
- بند پنج: فمینیستی نبودن پیشنهاد اصلاحی ۱۵۹
- مبحث دوم: تبیین دلایل توجیه کننده متن پیشنهادی ۱۶۱
- بند یک: مقتضای حقیقت تابعیت بر مبنای سیستم خون ۱۶۱
- بند دو: مقتضای اصل چهل و یکم قانون اساسی ۱۶۲
- بند سه: انطباق بیشتر با مقتضای فقه اسلامی ۱۶۶
- بند چهار: انطباق بیشتر با مقتضای ماده ۱۵ اعلامیه جهانی حقوق بشر و دیگر اسناد و توصیه های بین المللی ۱۶۷
- جمع بندی و نتیجه نهایی** ۱۶۹
- ضمیمه: مقاله «تابعیت و جنسیت»** ۱۷۱
- تأملی در نگاه جنسیتی به تابعیت فرزندان در حقوق ایران ۱۷۱
- مقدمه ۱۷۲
۱. تعریف «تابعیت» و حقیقت آن ۱۷۲
۲. تابعیت و جنسیت ۱۷۳
۳. موارد همانندی و تساوی زن و مرد در تابعیت ۱۷۵
۴. جایگاه منطقی ناهمانندی ها و تفاوت ها ۱۷۵
۵. تفاوت در اعطای تابعیت تولدی از طریق نسب پدر و مادری و نکات هشتمگانه ۱۷۶
- نکته اول: نادرستی نگاه جنسیتی به تابعیت ۱۷۷
- نکته دوم: صاحب حق نبودن پدر و مادر درباره تابعیت فرزند ۱۷۸
- نکته سوم: سیاسی بودن رابطه تابعیت ۱۷۹
- نکته چهارم: خانوادگی نبودن رابطه تابعیت ۱۸۰
- نکته پنجم: تبعیض جنسیتی نبودن دادن تابعیت بر اساس نسب پدری ۱۸۰
- نکته ششم: نادرستی اسناد نگاه جنسیتی به قانون ایران ۱۸۱
- نکته هفتم: نادرستی غفلت از سیاسی بودن تابعیت و تعمیم نابجای مشکل ۱۸۱
- نکته هشتم: پیشنهاد اصلاحی ۱۸۳
۶. تفاوت در اعطای تابعیت تبعی از طریق نسب پدر و مادری ۱۸۵
- نتیجه نهایی ۱۸۷
- منابع ۱۸۹